ADAM

Anul IV — No. 54 Redactor: I. LUDO 15 Octombrie 1932

LA CÂMP de RYBACK

COLABOREAZĂ D-NII: CONST. STERE, O. HARMELIN, MOIȘE ALTMAN, EUGEN RELGIS, I. BRUCĂR. ILUSTRAȚIUNI DE: LAZĂR ZIN ȘI RIBACK.

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: STRADA STUPINEI 19 — BUCUREȘTI IV
Abonamentul anual Lei 150

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ADAM

ANUL V. — No. 54 Redactor I. LUDO 15 Octombrie 1932

Redacţia şi Administraţia: str. Stupinei 19 BUCUREŞTI IV

Elenismul şi judaismul în civilizaţia umană

de C. STERE

o o o

E aproape temerară încercarea de a expune într'un cadru atât de restrâns un subiect atât de vast: rolul elenismului şi al judaismului în civilizaţia umană!

Dar toată civilizaţia europeană şi, prin repercusiune, putem spune întreaga civilizaţie, nu sunt de cât un produs combinat al elenismului şi al judaismului.

Toată gândirea omenirii de astăzi, filozofia, ştiinţa, ca şi morala şi religia, ca şi arta şi poezia, izvoresc direct din ambele aceste mari curente istorice.

Muzeele şi bibliotecile noastre, ca şi catedrele universitare şi templele, sunt monumente ridicate în slava culturii elene sau judaice.

Pentruce dar întâlnim la fiecare pas opunerea banală a judaismului faţă de elenism?

In ce sens se poate vorbi despre această eternă antinomie între temeliile întregii culturi moderne? Care sunt motivele ei?

Lămurirea e cu atât mai necesară întrucât, ori de câte ori judaismul se opune elenismului, suntem siliţi să facem abstracţie de deosebirile de dogmă sau de ritualul dintre mozaism şi creştinism.

Intr'adevăr, atât din punctul de vedere al desvoltării istorice cât şi din punctul de vedere al concepţiunii generale asupra lumii şi vieţii, mozaismul şi creştinismul apar numai ca ramificaţiuni ale judaismului, în opoziţia acestuia faţă de elenism.

Pentru dovada acestei afirmări avem mărturii din partea reprezentanţilor celor mai contradictorii curente de idei. Imi voiu permite să citez aici numai pe un om de stat şi publicist,— liber cugetător, căruia i-a fost dat să joace un mare rol în istoria mondială; pe un aprig polemist antisemit; ca şi pe un cugetător creştin, crescut în atmosfera catolicismului. Intre aceşti reprezentanţi ai gândirii moderne, atât de deosebiţi în această privinţă, constatăm un acord desăvârşit.

Omul de stat liber cugetător nu este altul decât George Clemenceau.

In prefaţa cărţii sale „Le Grand

www.dacoromanica.ro

Pan" descriind peisagiul feeric desvălit de Marea Egee, —insulele acestea, focare de veche cultură, care plutesc ca niște panere de flori în mijlocul undelor albastre, cu ruinele lor albe de coloane grațioase de marmoră, care mărturisesc bogăția vieții de altă dată, lăsată în părăginire,— Clemenceau se revoltă, — se revoltă împotriva judaismului!

Acesta ar fi subminat și distrus o viață superioară pe al cărei prag se află Europa, determinând triumful Asiei întunecate!

Și cine reprezintă judaismul pentru Clémenceau?

Cităm textual:

„Elada care ne-a născut piere într'un înspăimântător dezastru... Asia victorioasă împotriva rațiunii umane, ne dă pe al său Christ care ne va modela, ne va fasona, ne va forma...

„Paul se'mbarcă la Selencia pentru cucerirea sufletelor, *predicând disprețul pământului*...

„Iudeul schismatic îndrăznește să-și ducă zeul până în focarul rațiunii antice. Un fabricant de saltele!...unul din acei fanatici, eșiți din gloata obscură coboară pe țărmurile sacre ale Eladei istovite de veacuri de gândire!...

„Ce poate înțelege sumbrul semit în florescența sufletului Eladei care *divinizând natura* îi este tot așa de străină, de *dușmană, ca și natura însăși?*...

„Și grăi atunci grozavul Iudeu:

„Căutarea împărăției Cerului, disprețul pământului, a frumuseților sale...

„Și marea noapte căzu pe pământ"... (p. XXIX-XXXIII, *passim*)

Antisemitul care aici dă mâna umanitarului liber cugetător, e cunoscutul publicist Georges Batault care în cartea lui „Le Probleme Juif" declară categoric că creștinismul nu este decât o emanație a judaismului.

Din acest punct de vedere e judecată și condamnată aici toată civilizația modernă:

„Dintr'un punct de vedere mai înalt, — scrie dânsul, — avem dreptul să vorbim despre *judaizația societății contemporane și a culturii moderne. Noi sântem dominați de principiile etice-economice izvorâte din judaism.* Și spiritul de revoltă care bântuie lumea o împinge și mai departe pe această cale". (p. 200).

Iar ca un exemplu de judaizare domnul Batault ne prezintă țara, care se poate spune că întrupează faza caracteristică a civilizației moderne: Statele Unite ale Americei". (p. 196-198 *passim*).

„Oricât de enormă și paradoxală, — spune publicistul nostru, — s'ar părea această afirmațiune, nu e mai puțin adevărat că cea mai mare creațiune a geniului judeo-puritan sunt Statele Unite ale Americei... America este în toate părțile ei o *Iudee*"... (p. 196-198 *passim*).

E caracteristică aici chiar împerecherea de epitete: *„judeo-puritan"*.

In sfârșit blândul și învățatul filozof creștin Ernest Renan scrie:

„Originile creștinismului se găsesc în judaism. Adevărații întemeetori ai creștinismului sunt marii prooroci hebrei care au vestit religia pură, religie ideală, care constă în speranța unei ere de justiție pentru toată omenirea" („Judaisme et Christianisme" p. 322).

* * *

Insăși biserica creștină, însușindu-și biblia iudeilor afirmă caracterul judaic, unitatea fundamentală a concepțiunilor religioase și mozaice și creștinești.

Și nu avem nevoie să facem multe

www.dacoromanica.ro

exegeze ale textelor pentru a dovedi identitatea concepțiunii morale din vechiul și noul testament.

Cu peste șapte sute de ani înainte de era creștină prorocul Isaia vestea lumii:

„Ce-mi trebuie mulțimea jertfelor voastre, — zice Domnul: sătul sunt de arderile berbecilor și de grăsimea mieilor; și sângele juncelor și al țapilor nu voiesc...

„...Mi-e scârbă de tămâie...

„...Postul și sărbătorile voastre le-a urât sufletul meu...

„...Încetați să faceți răul...

„...Învățați-vă a face binele, căutați dreptatea, ocrotiți pe cel asuprit, sprijiniți orfanul și apărați pe văduva". (Isaia I, 11, 13, 14, 16, 17).

Și aproape trei mii de ani înainte de întemeerea societății națiunilor, — care deocamdată nu e decât o promisiune, — proorocul judeu declară în cuvinte cari vestesc nemuritorul ideal al elitei omenești:

„...Și va judeca Domnul între neamuri; încât din săbiile lor își vor face fiare de plug și din sulițile lor, secéri; și nu va ridica neam împotriva altui neam sabia, — și nu vor mai învăța războiul". (Isaia II, 4).

Dar și în Psalmii a căror vechime e ascunsă în negura vremurilor, citim:

„Doamne, cine va locui pe muntele tău cel sfânt?

„Cel ce umblă fără prihană și face dreptate, cel ce grăește adevăr în inima sa;

„Care n'a vicleșit, n'a clevetit în limba sa și nu a făcut semenului său rău și nu aruncă ocară asupra aproapelui său. (Psalmul XV, 1, 2, 3).

Din aceste texte milenare putem extrage doar toate principiile morale pe care se întemeiază și creștinismul — toate normele eticei moderne, individuale și sociale:

Iubirea aproapelui; dreptatea; pacea între oameni; apoteoza muncii.

Unde dar trebue căutată antinomia vecinică dintre elenism și judaism? „Ura pământului"? „Disprețul frumuseții?" Desigur se pot găsi chiar la proorocul Isaia texte care par a justifica această invinuire.

Cetim la el de pildă:

„Domnul zice: Pentrucă fetele Sionului sunt mândre și umblă cu gâtul întins, și clipind din ochi; pentru că ele pășesc mărunțel și joacă cu picioarele lor...

„...și va lua Domnul podoabele lor.

„... Cerceii și brățările...

„... Cutiile cu mirosuri...

„... Oglinzile și cămășile subțiri, și maramele subțiri...

„Și în locul mirosului celui frumos va fi praf"... (Isaia III, 16, 18, 19, 20, 22, 24).

Desigur din rândurile aceste respiră o morală austeră.

Dar mai întâi asemenea note nu sunt particulare judaismului.

Le-am auzit și cu mult înainte de Isaia și cu mult după el. In cea mai veche carte din lume, — Papyrusul egiptean de-acum vre-o cinci mii de ani, care cuprinde „instrucțiunile lui Phtahhotpu", autorul se plângea că „bucuria femeii sunt hainele în care-și învelește membrele, și parfumurile ei"...

Și la apogeul elenismului marele Pericle a fost silit să plângă în fața austerilor judecători ai Areopagului care se făceau ecoul învinuirilor aduse de matroanele Atenei tovarășei sale, Aspasia.

Și ași putea apela la gentileța domnișoarelor cari mă citesc, dacă nu au auzit aceleași încriminări din partea

www.dacoromanica.ro

venerabilelor matroane de astă-zi? Cum și acestora, desigur i le-au fost adresate la vremea lor din partea bunicilor noastre...

Vai! Tot așa în zadar...

Dar dacă accesele de austeritate excesivă nu sunt particulare judaismului, ele nu-i sunt nici caracteristice.

Sulamita din „Cântarea Cântărilor" a răzbunat pe fecioarele Sionului ca și pe fecioarele tuturor vremurilor.

Ce poate fi mai suggestiv, în patosul dragostei, decât invocațiunile biblice către „iubita":

„Desmierdările tale sunt mai bune decât vinul.

„Mirodeniile tale sunt mai presus decât toate mirosurile dintre sânii tăi.

„...Ce frumoși sunt obrajii tăi printre lănțișoarele dela gât,— și ce frumos e gâtul tău în mijlocul șirurilor de mărgăritare.

„...Ca un crin în mijlocul spinilor, așa este iubita mea printre fete...

„...Arată-mi fața ta și fă-mă să-ți aud glasul! căci glasul tău este dulce și fața ta e așa de frumoasă.

„...Gâtul tău este ca un turn de fildeș... Ochii tăi sunt ca iazurile Hesbonului de lângă poarta Bat-Rabim.

„...Părul tău este ca purpura împărătească.

„...Și sânii tăi sunt ca doi pui de cerbi, ca gemenii unei căprioare care pasc între crini.

„...Statura ta este ca palmierul"... („Cântarea Cântărilor" I, II, IV, VII, *passim*).

Să mai continui? Care din cititoarele mele n'aude sau n'a auzit asemenea expansiuni? Și de altfel poezia lirică a tuturor vremurilor n'a produs mai prețioase perle.

Este evident dar că nu aici putem găsi antinomia între elenism și judaism.

Dar există această antinomie? Este ea justificată? Și ce este la baza ei? Ce este esențial în concepția judaică asupra lumii și vieții?

Căci fondul oricării religii constă tocmai în concepția ei asupra lumii și vieții.

Religia, orice religie, are înainte de toate menirea de a lămuri: locul pe care-l are omul în sânul naturii, legătura și raporturile lui cu Universul.

La începuturile vieții sale omenirea e cuprinsă de teroare, în fața naturei. La toate popoarele primitive, omul este apăsat de groază în fața tainelor amenințătoare care-l înconjoară.

El este sclavul naturei. Și simțul acesta de teroare și de supunere de rob, dânsul îl exteriorizează în religie, cu toți idolii ei monstruoși și înfricoșători, înarmați cu zeci de brațe și picioare care cer jertfe de sânge,

Primitivul se prosternă și se lasă strivit de roțile Carului lui Djaggernath..

In fața acestor religiuni grozave elenistul apare în adevăr ca o veste de emancipare și de bucurie a vieței.

Cu drept cuvânt istoricianii Eladei antice pot vorbi de „miracolul grec".

In mijlocul întunericului care învălea lumea, în acea pădure omenească, s'a putut produce o exploziune de gândire, de știință și de artă, care de milenii apare ca cea mai prețioasă comoară a civilizației umane. Intr'un timp vertiginos de scurt au fost operele neperitoare ale Eladei.

In salonul prezidat de Aspasia se puteau aduna în jurul unei mese Apeles, Fidias și Praxitel, Sofocle, Euripid, și Aristophan, Socrat, Platon, Herodot!...

Sunt nume mai mari în istoria omenirii!

Prin ei elenismul a afirmat triumful

www.dacoromanica.ro

raţiunii umane şi dreptul omului la viaţă fericită pe pământ, la bucuria vieţii...

Ei au dat naştere aici în mijlocul unor peisagii feerice, artei, ştiinţei şi filozofiei.

Acest focar de gândire şi poezie a-prins în mijlocul unei păduri omeneşti, în bezna de sălbătăcie înconjurătoare, constitue *„miracolul grec"*.

După concepţia elenismului omul nu mai este robul naturei. El este podoaba ei. Şi Fidias a putut spune cu mândria că dă zeilor forma umană fiindcă nu găseşte nimic mai frumos în natură de cât corpul omenesc.

Dar lumea nu cuprinde numai peisagiile poetice ale Eladei.

Natura nu oferă numai decoruri feerice pentru Romeo şi Julietta.

In sânul ei nu se aud numai trilurile de priveghetoare,

Natura cunoaşte şi nesfârşitele regiuni polare şi deşerturile aride şi mlaştinile pestilenţiale, în care mişună fiare feroce şi reptile veninoase.

Din punctul de vedere al naturii un parazit pe o plantă nu preţueşte mai puţin decât un poet sau filosof. Rece şi nepăsătoare, natura priveşte cu indiferenţă când microbul patogen stinge viaţa unui geniu.

In desfăşurarea forţelor oarbe ale naturei, viaţa apare ca o grozavă luptă pentru existenţă, ca un groaznic măcel, lipsit de orice înţeles moral. Şi în faţa acestei naturi grozave, în nepăsarea ei rece şi indiferentă faţă de nădejdile şi chinurile vieţii omeneşti, unde poate căuta inima omului adăpost şi sprijin?

Insăşi suferinţa şi revolta lui dezlănţue forţele de mântuire. Cel mai „atenian" dintre gânditorii şi poeţii moderni v'a putut spune:

Wer nie sein Brot mit Tränen ass,
Wer nie die Kummervollen Nächte
Auf seinem Bette weinend sass,
Der kennt euch nicht ihr himlichen
Mächte!

Astfel poate fi găsită calea istorică pentru omenirea în luptă cu grozăviile firii.

Marea misiune istorică a judaismului constă în rezolvirea problemei de ordine morală a lumei.

In crăpătura îngustă a văii Iordanului, la o adâncime de mai multe sute de metri sub nivelul mării, înconjurat de deşerturi şi vecinic bătut de valurile istoriei, în războaiele dintre marele despotii orientale, s'a născut şi a trăit un popor care nu numai că n'a voit să recunoască supremaţia naturei, dar nici n'a acceptat să vadă în om numai un element decorativ, subordonat orbeşte procesului cosmic. Şi revolta lui ca şi visurile şi aspiraţiunile lui le-a cristalizat într'o carte care n'are seamăn în toată civilizaţia omenirei.

O carte, care de milenii face parte din tezaurul oricărei conştiinţe, o carte care se răspândeşte anual în milioane de exemplare, care este nelipsită în „iurta" unui samoied din regiunile polare în „chibitca" unui nomad din stepele Asiei Centrale, din văgăunile Abisiniei, în Africa tropicală, ca şi din biblioteca oricărui gânditor sau poet în centrele civilizaţiei europene.

Destinul acesta al unei opere literare, singurul vădeşte enormul prinos al judaismului în tezaurul comun al civilizaţiei umane.

In ce constă acest prinos?

Despre acesta în numărul viitor.

www.dacoromanica.ro

O. HARMELIN

Noapte !

de O. HARMELIN

o o o

Cu tăcerea la un loc
sub pendula 'nțepenită
umbra s'a 'nchegat în bloc;
iar în soba fără foc
s'a pitit în colțuri noapte,
îngânând în tremurare
flacără de lumânare.

Vântul fugărește toamna sat
și zdrobește
de ferestre
stolul stropilor de'nalt.

Și'n găoacea odăiței
sub timidul luminiței
stau și simt cum — amorțit —
sufletul îmbrățișează solul
— sărutarea de'ntunerec, golul —
gândului mușcat de infinit.

Și'n pendulă — ac înțelenit —
se destramă fără margini timpul
— pânză obsedantă fără tiv. —

Limite de succesiv desferec
și mă'nec încet în întunerec
șters. Tăcere la superlativ.

Toamna

o o o

Serbarea de verdeață și flori s'a isprăvit:
azi noapte-a bătut vântul semnalul de sfârșit.

*

Cerul înalt albastru ne ascunsese ploi
și praful pe șosele era în fond noroi;
pădurea de verdeață avea schelet de lemn
și soarele-așteptase să-i facă toamna semn
să domolească focul ce încingea podgorii.
Târziu se deșteptară; frecându și ochii, zorii
de dimineață astăzi. Sbor ciorile în cete
și frunze ruginite întruchipă confete.

www.dacoromanica.ro

Via părăginită, orfană de ciorchini
privește câmpul aspru împuns de mărăcini;
cireada la păşune umblă după pomeni
şi muge când gândeşte la iarna cu troieni,
la iarna ce aşteaptă ascunsă după ploae
să toarne alb pe câmpuri, să scapere văpae
de vreascuri, în colibe, pe vetrele de fum.
. . . . . .
E toamnă. Ploaia întinde noroi urât pe drum

M. ALTMAN

Sfânta Nastasia

de MOIŞE ALTMAN

o o o

Când a văzut pentru prima dată lumina zilei, Nastasia noastră a fost, ca orice Sfântă Fecioară, un pui golaş. Părinţii ei, despre cari vom pomeni mai la vale, i-au dat numele de Nastasia, în cinstea Sfintei Anastasia. Acestea au fost spuse ca să lămurim că Nastia nu e tot una cu Anastasia din calendarul bisericesc, ci o fetiţă din vremurile şi din mijlocul nostru.

Părinţii ei, după cum e firesc şi stă bine unui scriitor al vremurilor noastre proletare să-şi aleagă eroii, erau nişte bieţi ţărani. Aveau doar o palmă de pământ, chiar lângă bordeiul lor, pe malul Nistrului—care a purtat pe apele lui atâtea jertfe nevinovate şi a văzut atâtea omoruri. Tatăl Nastiei era un ciubotar, un cârpaciu iscusit, vrasăzică un beţivan de prima clasă. Îşi bătea nevasta — o chema Viera — şi când era treaz. Femeea îşi vărsa tot necazul pe rufele evreeşti, pe care le bătea, la spălat, cu făcăleţul.

Nastia era al treilea sau al patrulea copil. Cea mai mare era mută din născare. A doua aducea cu mama: svelţă, plină de farmec şi hâtră. Despre a treia nu vă pot spune nimic, nici măcar dacă s'a născut cândva. Iară Nastia noastră a crescut cu trupul ei de pisicuţă jigărită. Chiar de la naştere, ea şi-a dovedit îndărătnicia. A venit pe lumea asta sub înfăţişarea de fată, în ciuda tatălui şi a mamei. Şi obrăjiorul ei cu năsucul în vânt arăta că e obraznică. Obraznică? Cu cine? Cu soarta? Cu lumea asta mare şi scăldată'n lumină, ce se'ntinde pe amândouă malurile în goană după ceva neînţeles?

Nastia a crescut în voia soartei, vara în apă şi iarna pe vatră. Şi când a'mplinit opt ani, părea o nuia de vişin, dintr'acelea pe cari ţăranii şi surugiii le taie ca să-şi facă biciu. După dânsa, mama Viera a mai avut două surioare pe care le-a crescut după cum a'nvăţat: sau le lasa 'n plata Domnului, sau le hrănea cu bătăi şi pişcături.

Năsucul ei n'a crescut într'un timp, dar s'a făcut mai obraznic. I s'a mai ivit un zâmbet, care făcea să plesnească fierea în mama Viera — şi o codiţă ce-o zgândărea. Pe vremea ceea, a început să se ia după mama ei care se ducea, în fiece Vineri, la deal, în oraş să spele rufele, să deretice prin casă, să facă treabă la fosta ei stăpână unde a slujit până când s'a măritat cu ciubotarul. Aici s'a hotărât soarta Sfintei noastre Anastasia. Dar mai întâi câteva cuvinte despre fosta stăpână.

Balabusta asta era o fiinţă chinuită. De când

www.dacoromanica.ro

o cunoaşte Viera —şi o cunoaşte de când s'a făcut femee la casa ei — s'a chinuit mereu. Mai întâi cu bărbatul, Apoi cu copiii. Frumoasă, deşteaptă, harnică, i-a fost scris să trăiască rău cu bărbatul. El o ura .. Şi când a rămas văduvă tânără cu patru copii în braţe, a'nceput să ducă un trai amar... Dar nu asta-i rostul povestirei noastre. S'a apucat de negustorie şi a'nceput să-i meargă bine. Copiii sunt cam nătărăi, afară de fata ei. Cu ea totul mergea parcă anapoda... Tatăl era un om furios, morocănos. Mama — o femee zgârcită şi aspră. Şi ea... gingaşă, blândă, alt suflet, altă inimă. De aceea, mama îi poartă Sâmbetele mai rău decât celorlalţi copii şi fetei i se face dor de un om care s'o iubească, Când a dat... aici începe nenorocirea şi povestea tristă a Nastasiei noastre.

* * *

Autorul acestei povestiri e de părere că există un paralelizm între destinele oamenilor, un paralelizm între evenimentele istorice şi o legătură reciprocă între aceste două. Ce legătură poate fi, de pildă, între războiul ruso-japonez şi naşterea unei copile, să-i zicem Nastasia? Sau între marele război mondial şi destinul unei fete plăpânde de evreu? Totuşi, există. Legătura asta e ţesută dintr'o urzeală fină. Dar autorul nu şi ia însărcinarea să demonstreze acest lucru, căci din păcate el nu-i doctor în filozofie. Dar, faptele sunt de faţă şi se'nşiră de la sine.

Plăpânda noastră fetiţă se'ndrăgosteşte câteva luni înainte de vestita lună August şi se mărită cu un tânăr cumsecade. El nu-i înţelege dorul inimei şi amândoi suferă. Şi-atunci... undeva, o mână aruncă o bombă într'un prinţ moştenitor, bomba loveşte dramul de noroc al unei evreice vlăguite la trup şi suflet. Ea dă naştere unei fetiţe şi începe să boleaască de un dor care s'a frânt...

Fetiţa ei are nevoie de o îngrijitoare şi Nastia care a împlinit zece ani, trece moştenire la noua generaţie a balabustei.

1914, 1915, 1916. Nastia creşte pe socoteala nostalgiei tinerei stăpâne, ca un lăstar pe un pământ proaspăt şi sub ploaie bună. Iar tânăra balabustă se usucă .. Când a venit primăvara binecuvântată a anului 1917 şi soţul mult dorit s'a întors acasă, găseşte o nevastă care se stinge şi pe care peste puţin trebue s'o ducă la groapă..,

Şi Nastia cu fetiţa trec la bunica, la fosta stăpână a Vierei.

* * *

Prin urmare, avem până acuma câteva fapte seci, al căror miez autorul şi-l rezervă pentru altă dată.

Stăpâna cea bătrână nu mai e nici moale, nici plăpândă, ci stă mereu la pândă. Pâinea o ţine sub cheie. Copila e o gură de prisos, seamănă cu tatăl, pe care bătrâna negustoreasă îl urăşte. Singura fiinţă la care copila nu e de prisos e — Nastia.

Scumpă copilă cu năsucul obraznic!

In aceşti patru ani ea a mai crescut, s'a făcut mai plinuţă şi trupul ei ardea după un flăcău. Dar sufletul ei sfânt era legat de copilă, care n'o lasă niciodată.

Ce însemnează oare o Nastasie oarecare faţă de marea ispită, a Necuratului? Diavolul a iscodit hârtii tot mai frumoase, verzi de trei ruble, albastre de cinci ruble şi roşietice de zece ruble... Dar Nastiei nu-i pasă, dacă n'ar fi fusta de desubt a negustoresei. Noaptea când Nastia doarme, negustoreasa îşi coase hârtiile între faldurile fustei. Evreică proastă ce eşti! Femee fără cap! Oamenii mai răsăriţi îşi duc de al de astea la bancă! Poate că era şi vina vremurilor: 1917, 1918..

Fusta se umflă, mama Viera o întreabă pe Nastia de ce se umflă fusta şi Nastia îi destăinuieşte.

Spune mama Viera:

— Dimineaţa când bătrâna doarme, descase fusta şi adă banii acasă ..

Nastia a ascultat-o şi a dus, la malul Nistrului, hârtiile de cinci ruble.

. . . . . .

Dar austriacul nu e rusul. Ordine şi lege. Stăpâna cea bătrână nu-i cea tânără, Dumnezeu s'o ierte, şi totul a fost pus la loc.

..Nastia s'a întors iar în cocioaba de pe malul Nistrului. Şi a început să se usuce. Îi era dor de coilici? De fetiţă? Poate după balabusta cea tânără care o spăla câteodată, o îngrijia?

Nastia e culcată cu faţa la perete şi nu mănâncă, nu bea şi e scuturată de friguri. Zace aşa de o săptămână şi nu se mişcă. Mama Viera stă plecată peste dânsa şi plânge:

— Copila mea, întoarce-te cu faţa la mine.

S'a întors pentru o clipă şi a ţipat aceste cuvinte mari, ce trebuesc săpate cu litere de aur:

— Mamă, zice ea răstit, ştii ce? Pupă-mă ..

. . . . . .

Aşa a murit sfânta Nastasia.

www.dacoromanica.ro

E. RELGIS de Lazăr Zin

Peregrinări Europene

Câteva ore la Budapesta

de EUGEN RELGIS

o o o

I

Trecusem de mult pe teritoriul Ungariei. La ora unu după miezul nopţei, zărisem luminile oraşului Mohacz — şi una din acele cunoştinţe parasitare, din vremea liceului, s'a trezit în minte: locul e cunoscut în istorie prin bătălia dintre regii creştini şi Turci, cari au ajuns până la zidurile Vienei, dar au fost respinşi, veac după veac, spre matca lor orientală. Mi-am continuat lucrul până în zori, pentru a-l relua după câteva ore...

Ignorez peisagiul plat, elementar. Rodnicia pustei se vădeşte în snopi, în căpiţe, în girezi pe frânturi de ogoare, dincolo de paravanul luncilor. Când se ivesc foburgurile Capitalei maghiare, îmi adun hârtiile şi scrisorile: le-am terminat la timp, pentru a le trimite amicilor din Bulgaria şi Jugoslavia. Cartiere industriale, kilometrice; blocuri tot mai indesate, rezervoare şi antrepozite, braţe de elevatoare deasupra şlepurilor. Cheiul dublu sporeşte dela un pod la altul, cu debarcadere, cu trepte ample, ca un somptuos vestibul al metropolei. Stânca Budei creşte, îşi arată unul după altul meterezele vechi, palate suprapuse, terasele înflorite şi acea albă escaladă de cupole şi turnuri ale reşedinţei regale unde se încoronau moştenitorii gloriei Sfântului Ştefan... La dreapta, centrul modern al Pestei, cu vaste faţade bogat ornamentate, înşirate pe bulevard, deasupra cheiului cu bordura stufoasă a copacilor între care lunecă tramvaele galbene.

Vaporul se goleşte repede. Nimeni nu vrea să rămână pe punte cinci ore, cât durează popasul: doar câţiva marinari de gardă. In grupuri, călătorii se risipesc prin această Capitală elegantă şi arogantă, hierarhică, protocolară, dârză — aşa cum e nobilimea maghiară ce stăpâneşte şi azi, cu fastul vechei monarchii, o ţară adânc forfecată de Tratatul dela Trianon şi care nu e totuşi nici republică, nici monarchie.

Sânt, în această capitală, toate aparenţele şi biruinţele civilizaţiei. Când străbaţi câteva străzi centrale, legate de uliţe înguste şi adânci, ca nişte coridoare într'un palat multiplu, ţi se impune o arhitectură solidă, savantă, rafinată însă de acel exces de podoabe cari trădează cultul blazonului. Stilul baroc stăruie, între volume cristaline, între acele procesiuni de vitrine moderne, de mare lux. Un cosmopolitism aferat, afectat, rotunjit în pieţe cu biserici seculare, în colonada Mileniului — în grădinile instituţiilor cu lungi inscripţii aurite — caşi emblemele şi înfloriturile cari împestriţează etajele.

Apar, flamuri, inscripţii — chiar la la palate financiare. Statuile apar din

www.dacoromanica.ro

fiecare tufiș, în squaruri asfaltate, la orice răspântie — prea rigide, prea mari pentru a opri pe trecători. Pletoră de personagii bronzate. Eroi și „binefăcători" ai patriei. Ele trezesc însă ecourile acelei politici austro-ungare alcătuită din intrigi (genial de infernale) și din nemiloase opresiuni. Statul vulturului bicefal, ținând în ghiare un vălmășag de provincii, de naționalități, de limbi, de religii — și pe care l-a scăpat în furtuna cea mare din 1914. Mai mult decât la Hofburgul comercializat (sau „socializat") din Viena, am simțit în capitala maghiară — care vrea să păstreze morga aristocratică a secolului trecut — cât înăsprește o sentință de infrângere. Orgoliul tenace pe care feudalismul agrar al grofilor, in unire cu industria slugarnică și cultura șovină, îl fâlfâie pe edificiile inzorzonate — nu pot ascunde însă drama cealaltă, populară, plină de orori.

Dictatura lui Horty nu are sinceritatea bestială a lui Mussolini. E o tiranie fățarnică, medievală, o obsesie a gloriei apuse și care „trebue" să răsară iarăși deasupra Budei, unde catedrala încoronării așteaptă un nou rege. *„Nem, nem, soka!"*, strigăt îndărătnic, ce răsună și prin alte capitale unde misiunile de nobili rătăcesc în căutare de împrumuturi, de alianțe și revizuiri. Propagandă dibace, care nu neglijează nici tarafurile de țigani focoși, nici farmecul melodramatic al conteselor blonde-rose.

Și la Budapesta e liniște, caș la Belgrad. Liniștea pumnilor strânși, a gândului ascuns. Liniștea cenzurei și justiției galonate. Trecătorii sunt grăbiți. Figuri hermetice. Surprind la unii aea teamă a animalului de vânat ; la alții, mulțumirea că pot să-și agonisească pâinea, indiferenți la străinii cari hoinăresc prin bulevarde și cafenele. Spionii mișună pretutindeni : de-aceia, cei mai mulți au învățat să tacă.

Chiar în această zi, inginerul Földes încercase o lovitură comunistă : cartierele muncitorești au fost ocupate de armată și poliție. Amintirea episodului roșu, al lui Bela Kuhn, e încă dureroasă ; de-aceia, stăpânii actuali sunt cuprinși uneori de acea spaimă sacră, ce justifică — în ochii norodului și burgheziei — toate lașitățile și toate furiile. Spiritele libere, cunoștințele drepte, au emigrat de mult ; cei cari s'au reîntors, au trebuit să facă pactul rușinos al pocăinței. Un Ludwig Hatvany, a cărui „Țară rănită e un patetic dar zadarnic apel către europeni, s'a încrezut în făgăduelile guvernului : a fost înșfăcat îndată ce s'a întors — și nu se știe în ce condiții e iarăși liber. L-am căutat la o cafenea, la un hotel : adresele date sunt vechi. Se pare că doarme în fiecare săptămână în altă parte... Nici pe Dr. Rusten Vamberi nu l-am găsit în biroul său de notariat. Ca un salut al absentului, pe o măsuță, ultimile numere din *„Saszadunk"* (Secolul al XX-lea), pe care o redactează cu prudență. Am putut schimba cu el câteva cuvinte prin telefon : un proces îl reține la tribunal. Cuvinte cari pot fi prinse și de alte urechi, în această vastă rețea de bănuială patriotică și spionaj rentabil. Mi-e totuși deajuns : am simțit în aceste cuvinte telefonice vibrarea acelei uniuni a cugetelor veghetoare, a inimilor grele de suferințele clipei și de speranțele destinderii...

Am trecut podul suspendat. M'am abătut, la mijlocul lui, pentru a ocoli insula Margaretei ; grădină cu pavi-

www.dacoromanica.ro

lioane și dancinguri, cu sanatorii și careuri sportive. Am urcat apoi drumul spiralat spre catedrala încoronării; de pe terasele sculptate, priveliștea e panoramică; sulițele crestate ale bisericilor, domuri arămii — și acele panouri de piatră înfipte în Dunăre, printre cari parlamentul se reliefează cu ogivele sale gotice. Comparația cu parlamentul de pe cheiul Tamisei se impune nu numai prin asemănare: — aventura recentă a lui Rothermeere a stârnit un anglofilism gălăgios, în care lorzii și grofii schimbă bezele cu subînțelesuri. Turiștii americani și englezi sunt numeroși. Cobor cu un grup de costume cadrilate și de glasuri pițigăiate. Britanicii, fălcoși, cu pometii îmbujorați, gesticulează peste măsura lor tradițională.

N'ar fi deloc mirați dacă vre-un farseur rasist le-ar dovedi că Hunii lui Atila sunt rude bune cu Normanzii din Marea Nordului. Oricum, Budapesta poate fi un comptoar demn de Londra și New-York! Patrioții maghiari sunt gata la orice transacție pe spinarea dură a poporului, numai să-și păstreze blazonul. Horty poate să pregătească în taină o dinastie care să înceapă cu dânsul. Dar și Otto de Hasburg e potrivit pentru tronul regal dacă „legitimiștii" se vor dovedi politicieni de forță...

Trec prin tunelul ce leagă cheiul de dealul Budei. Ajung iar în stâncile roșcate, cari poartă o grădină suspendată, cu plete colorate, cu statui fantomatice. Podul Elisabetei se înfige în poalele Budei a cărei fortăreață privește spre Carpați, spre Sud. Copiii aleargă pe alei asfaltate, printre lacuri minuscule, cu copăcei tunși. Aș vrea să rămân pe o bancă, în acest colț complex, variat ca o grădină japoneză.

Dar *Saturnus* e lângă celalt cheiu: cosul său începe să fumege. Trec podul, pentru a reveni — după ce am ocolit o veche mânăstire cuprinsă de magazine îmbelșugate — pe puntea vaporului. El se umple repede în sfertul de oră dinaintea plecării. Călătorii sunt încântați: își arată locurile pe unde au hoinărit. Localnicii, cari s'au urcat pentru Viena, le dau lămuriri copioase. Acum pot vorbi fără teamă de fi bănuiți de agenți.

Biblioteca Umorului Universal

Apare la la 5 și 20 ale lunii

3 lei **32 pagini** **3 lei**

www.dacoromanica.ro

I. BRUCĂR

Şlefuitorul de sticle de acum 300 ani

de I. BRUCĂR

o o o

Deobiceiu vedem lucrurile empiric, fără nici o relaţionare între ele. Înaintea ochilor noştri, faptele se perindă liniar, fără să se suprapună şi fără să găsim într'ânsele un sens mai adânc. Dar dacă ne-am strădui să vedem lucrurile cu alţi ochi decât aceia a comunilor muritori, atunci spectacolul vieţei şi al lumei ni s'ar înfăţişa poate altfel. Dacă de pildă, am privi lumea şi pe oameni, într'o ordine geometrică, proectivă, spectacolul lumei ar deveni în acest caz, altul pentru noi. Fiindcă, am prinde totalitatea fenomenelor dintr'odată şi ne-am da aproape nemijlocit seama şi de unitatea lucrurilor şi de sensul lor profund. Dacă dimpotrivă am continua să le vedem cotidian, problema cunoaşterei lumei, filozofic vorbind, nici nu s'ar pune pentru noi. Numai pentru ochiul care a văzut unitatea fenomenelor şi apoi, pe cale raţională, a căutat să şi-o lămurească, s'a putut pune problema cu privire la cunoaşterea lumei şi semnificaţia ei. Dacă privim lucrurile numai în desfăşurarea lor în timp, tot înţelesul ce-l putem desprinde dintr'ânsele, e poate numai această desfăşurare însăşi. Asta ne spune însă prea puţin. Dacă din contră, izbutim să le vedem cu un ochiu proectiv, atunci reuşim să vedem lumea sintetic şi să-i găsim semnificaţia adevărată. Am vedea atunci, că sensul lumei şi al vieţei nu este dat în durată, ci numai în acea unitate originară, care învăluie şi cuprinde într'ânsa toate lucrurile laolaltă. Ochiul acesta, proectiv, geometric, este ochiul filosofului. Numai el ne poate da „cifrul" miraculos cu care suntem în stare să dezlegăm minunile şi tainele întregului cosmos. O istorie a filosofiei care ar încerca să explice marile sisteme filosofice în legătură tocmai cu acest „cifru" al ochiului, ne-ar descoperi poate fapte cari până azi nici nu au fost văzute, sau ne-ar lămuri poate fenomene cari până astăzi nu au fost destul de observate. O astfel de istorie a filosofiei ar vedea că dela ochiul omului naiv, care măsoară, cântăreşte şi numără, până la ochiul geometric al filosofului care nu măsoară, ci proectează, că dela ochiul cu care nu nuanţează lucrurile, până la ochiul cu care Spinoza şi atâţia alţi mari filozofi au cunoscut lumea— este o schimbare de perspectivă asemănătoare cu faimoasa schimbare săvârşită de către Copernic, cu privire la mişcarea pământului faţă de fixitatea soarelui.

Este dela sine înţeles că şi Platon

www.dacoromanica.ro

și Aristotel și Sf. Augustin și însuși Descartes, și încă atâți alți filosofi înainte de Spinoza, au văzut lumea cu ochiul acesta optic despre care vorbesc. Cu același ochiu au văzut-o și numeroși alți filosofi, după Spinoza: Kant ca și Goethe, Hegel ca și Lotze și Wundt, Husserl azi ca și Martin Heidegger.

In afară de Spinoza, pare însă că nici unul dintr'ânșii n'a rămas atât de turburat în fața spectacolului cosmic. Niciunul dintrânșii, afară de Goethe nu a simțit în față viziunei acesteia, că trăiește în chiar eternitatea cosmică. Nici unul dintr'ânșii, nu a trăit mai profund și mai complect decât Spinoza și Goethe, clipa aceasta a detașărei lor integrale de tot ce este temporal. Deaceia, nici unul dintr'ânșii, mai mult decât Spinoza și Goethe, n'a exprimat în cuvinte mai pătrunzătoare, ca într'un imn mistic, noua trăire pe care ochiul lor tectonic le-a prilejuit-o. Dar dacă recunoaștem aceasta, nu este de pildă, în acest caz de loc o întâmplare că Goethe s'a ocupat atât de mult cu morfologia florilor și ne-a descris într'un vast studiu o nouă teorie a culorilor, și că Spinoza s'a ocupat din clipa în care a părăsit pe coreligionarii săi din Amsterdam, nu numai practic de șlefuitul sticlelor de ochelari, dar ca de o problemă de însemnătate teoretică deosebită.

Biografii ne spun că Spinoza își câștiga existența din șlefuirea sticlelor de ochelari. Deasemeni și din diverse lucrări de pictură și desemn, mai mărunte, din care nu ne-a rămas nici una însă. Știm numai că aceste desemne ar fi fost influențate de pictura olandeză în floare pe vremea lui Spinoza, de manierismul baroc al lui Gongoras, sau de pictura lui Rembrandt, pe care unii o consideră că aparține și ea artei barocului. N'am putea în acest caz deduce că Spinoza, prin preocupările sale zilnice, a avut prilejul mai mult ca oricare dintre muritori, de a observa tectonic lumea, în acele ore îndelungate, când, aplecat să rotunjească liniile unei picturi sau ale unui desemn, sau să șlefuiască sticlele de ochelari, urmărea ideile sale cu privire la existența lui Dumnezeu? Este neîndoios că Spinoza, datorită învățăturilor primite în copilărie și poate că și dispozițiilor sale structural sufletești, putuse încă înainte de a se fi ocupat cu desemnul și șlefuitul sticlelor, să vadă lumea altfel decât cu un ochiu comun. Altminteri, nici nu s'ar fi consacrat filosofiei și nici nu ar fi putut să accepte, senin, cu beatitudine de adevărat sfânt, excluderea sa din comunitatea evreiască. Altfel, omenește, ea ar fi trebuit să-l turbure prea mult. Așa însă, faptul urma să-i rămână indiferent. Fiindcă Spinoza nu circula printre oameni ca un om pur și simplu, ci ca unul care văzuse pe Dumnezeu. Ochiul său dezlegase taina lumei.

Nu este cu toate acestea mai puțin adevărat, că și lucrările lui de desemn și șlefuitul sticlelor de ochelari, l'au pus pe Spinoza pe drumul cel miraculos de a întâlni în fiece clipă pe Dumnezeu. Aceste lucrări îi prilejuiau la tot pasul, să vadă lumea cu ochiul ce o construește proectiv arhitectonic.

Biografii lui Spinoza și comentatorii operei lui, stăruesc mai puțin asupra acestui amănunt, de o valoare totuși

www.dacoromanica.ro

excepțională pentru înțelegerea acestui filozof. Poate că în ceiace îi privește pe ceilalți filozofi, cunoașterea amănuntelor din viața lor nu pare să fie de vre-un folos pentru comprehensiunea teoretică a sistemelor ce le-au scris. Pentru Spinoza însă, lucrul este cu desăvârșire contrariu, deoarece mai mult decât la oricare altul, viața și opera se explică aci reciproc. Dacă ar fi să precizez faptul, aș spune că la Spinoza opera explică mai mult viața, decât viața opera sa. Fiindcă viața de sfânt a lui Spinoza, e un quod erat demonstrandum, dar un quod erat demonstrandum divin al operei sale însăși.

Amănuntul acesta așadar, că Spinoza se ocupa pentru a-și câștiga existența zilnică cu lucrări de desemn și cu șlefuitul sticlelor de ochelari, a fost necesar să fie menționat. Și să se stăruie asupra lui, mai mult poate decât asupra oricărui alt amănunt din viața sa. Datorită cunoașterei lui pătrundem în însăși viziunea originară, ca act sufletesc, dela baza grandioasei construcții arhitectonice a „Eticei" sale și înțelegem însăși construcția ei, ca stil geometric.

Nu ar fi însă un joc inutil acum, dacă din punct de vedere chiar teoretic, am urmări cum propozițiile, corolariile, scholiile, definițiile și introducerile sau apendicile, cu care Spinoza își construește monumentalul edificiu al „Eticei" sale, se recheamă, se apropie, se relaționează dela mari distanțe, sfârșind să ne dea amețitoarea impresie a unui tot, în care fiece amănunt devine vizibil dintr'odată, în care ideile se mențin reciproc, pentru a se pierde în cele din urmă în singura ideie a existenței lui Dumnezeu, posibil să fie cunoscut, nu atât prin demonstrația geometrică, așadar perfect logică ce se face asupra existenței lui, ci prin acel amor dei intelectualis de care fiece propoziție, fiece corolar, fiece rând al cărții a V-a a „Eticei" răsună ca de o cantare divină, a aceluia care a izbutit să-l cunoască, să-l vadă pe Dumnezeu.

Pentru aceia cari iubesc amănuntul scos din frumusețea totalității, n'ar fi lipsit de interes să mai amintesc că însuși Spinoza ne vorbește în minunatele sale scrisori [1]) despre șlefuitul sticlelor de ochelari. Dar ne vorbește și despre preocupările sale teoretice în legătură cu șlefuitul ochelarilor și în genere, cu problemele de optică. Așa, în scrisoarea pe care o scrie din Woorburg, în Noembrie 1665, prietenului său H. Oldenberg, Spinoza vorbește între altele de lucrările fizicianului Huygens, care descoperise un aparat cu ajutorul căruia se pot fabrica lentile șlefuite neted. Spinoza scrie că pentru el faptul e de o mică importanță. deoarece din experiența sa, a observat că este mai bine să șlefuim lentilele cu mâna liberă. Deasemeni, în scrisoarea pe care o adresează lui Huygens însuși, Spinoza îi arată, după se se ocupă într'ânsa de demonstrațiile sale asupra existenței lui Dumnezeu, că nu vede avantajul ca sticlele să fie șlefuite convex-concav, ci dimpotrivă este preferabil să întrebuințăm sticlele plan-convexe. In afară de aceasta Spinoza mai explică preferința sa, motivând că razele nu cad niciodată vertical pe o suprafață concavă, „întrucât nu sunt toate în-

[1]) Vezi, ed. Reclam.

www.dacoromanica.ro

dreptate către unul şi acelaş punct". Tot din Woorburg, în 1667, Spinoza scrie celuilalt prieten al său Jarigh Jelles, cu privire la Dioptrica lui Descartes, care demonstra că imaginile se formează pe retină în diferite mărimi, din cauza încrucişării mai apropiate sau mai îndepărtate a razelor de lumină, ce pornesc din diferitele puncte ale unui obiect. Spinoza observă însă că Descartes nu ia în considerare „mărimea unghiului, pe care aceste raze le formează pe suprafaţa ochiului atunci când se încrucişează" ceiace este esenţial. In anul 1674, la 9 Noembrie, Spinoza răspunde unei scrisori a filozofului Leibniz, contemporanul său, care îl face atent asupra lucrării lui Johann Oltius, intitulată: „Idei fizico-mecanice asupra vederei", cât şi asupra metodei ce aceasta o găsise pentru „strângerea razelor, cari vin din mai multe puncte ale unui obiect, în tot atâtea puncte, însă numai la o anumită distanţă a obiectului şi depinzând de forma lui". Leibniz observă, că aceasta este imposibil, şi că dimpotrivă, e necesar „ca razele punctelor cari se află în afară de axa optică, să fie în acelaş fel adunate ca şi razele cari se află în lăuntrul axei opticei şi în felul acesta, deschizătura lentilelor să fie micşorată sau mărită după voie, fără ca vederea clară să fie stingherită". Spinoza îi răspunde astfel: „Nu sunt sigur dacă mai aveţi şi un alt motiv pentru care deschizătura lentilelor nu poate să fie prea largă, decât motivul că razele cari vin dintr'un punct nu se strâng exact intr'un alt punct, ci într'un mic spaţiu, pe care îl numim punctul mecanic şi care, în raport cu deschizătura lentilei, este mai mic sau mai mare". „Este aşadar pentru mine problematic, dacă lentilele pe cari le numiţi pandochice, îndreaptă această greşeală, în aşa fel ca punctul mecanic, sau micul spaţiu de joc pe care se adună după refracţie razele ce vin din acelaş punct, să rămână ca mărime acelaş, independent dacă deschizătura lentilei este mai mare sau mai mică. Dacă puteţi să realizaţi aceasta, atunci se poate mări deschizătura lentilei după dorinţă, iar forma acestei lentile, ar fi preferabilă tuturor celorlalte forme cunoscute mie. Altminteri. nu văd pentruce le preferaţi formelor celorlalte. Căci lentile sferice au peste tot aceiaş axă pentru care lucru la întrebuinţarea lor, toate punctele obiectului trebuesc considerate că sunt pe axa optică. Chiar dacă nu toate punctele obiectului au aceiaş distanţă, încă nu poate să fie observată diferenţa acestor puncte despre care este vorba, îndată ce obiectele sunt la distanţe mari, fiindcă atunci razele cari vin dintr'un punct şi cad pe lentilă trebuesc considerate că sunt paralele. Cred însă, încheie Spinoza. că lentilele dv. ar putea fi utile, când dorim să vedem dintr'o singură privire mai multe obiecte (cum este cazul când întrebuinţăm lentile convexe-sferice foarte mari), obiecte cari trebue să apară în acest caz, într'o mai mare claritate".

Independent de valoarea exact teoretică sau istoric ştiinţifică a lămuririlor lui Spinoza, observaţi precizarea dela sfârşitul scrisorii sale către Leibniz: „Cred că lentilele dv. ar putea să fie utile când dorim să vedem dintr'o singură privire" mai multe obiecte" etc, şi veţi vedea că acest „dintr'o singură privire, devine de o

www.dacoromanica.fo

semnificaţie excepţională pentru cunoaşterea filozofiei aceluia, care preocupat teoretic şi practic de şlefuitul sticlelor de ochelari, a scris „Etica".

Este timpul cred să înţelegem acest turburător : „dintr'o singură privire". Este poate timpul, ca după 300 de ani dela naşterea lui Spinoza, să vedem şi noi lumea cu alţi ochi, cu aceia ai minţei sale, pentru a putea pătrunde profundul adevăr că lumea mai are şi alt sens decât acela de a fi măsurată, cântărită şi numărată numai.

Absolvent seminar pedagogic predă lecţii în ebraică şi idiş. Preţuri foarte convenabile. A se adresa la Căminul Studenţilor Evrei Schuler, str. Sft. Ion Nou, 45, pentru Ilie Schmidt.

In curând editura noastră va pune sub tipar romanul „Manuel", mare lucrare a d-lui A. L. Zissu -- al cărui ultim volum „Noi" a suscitat interesul unanim al intelectualităţii evreeşti şi creştine din ţară.

---

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro